

Ölümsüzlüyünə sağlığında inanırdı

"Seyyida, ölməyəm, aləmdə səsim var mənim"

Seyid Əzim Şirvaninin 190 illiyinin qeyd edilməsi haqqında bu il aprelin 4-də Prezident İlham Əliyevin imzaladığı sərəncamda deyilir: "Seyid Əzim Şirvani yaradıcılığı boyu həm Şərq poeziyasının çoxəsrlik ənənələrini yüksək sənətkarlıqla davam etdirmiş, həm də mühüm ictimai-siyasi dəyişikliklərin baş verdiyi bir şəraitdə Azərbaycan ədəbiyyatının yeni maarifçilik ideyaları ilə zənginləşməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır. Dəyərli poetik nümunələrdən ibarət parlaq lirikasında mənəvi gözəlliyi tərənnüm edən şair, eyni zamanda realist satiralarında dövrün aktual məsələlərinə kəskin münasibət bildirmiş, didaktik əsərlərində humanist ideyaların təbliğinə xüsusi diqqət yetirmişdir".

XIX əsrdən bu günümüze uzanan o izi salmaq, yeni yol açmaq Azərbaycanın bu istedadlı oğlu üçün asan olmadı...

Əslində, qarşısında keçilmiş, cəmiyyətin təqdir etdiyi yollar vardı. 1835-ci il iyulun 9-da Şamaxı şəhərinin Qalabazar məhəlləsində, ruhani ailəsində dünyaya göz açan Əzim hörmət-izzət sahibi olan bir ailənin övladıydı. Atası Seyid Məhəmməd nüfuz sahibiydi.

Taleyi Seyid Məhəmmədin üzünə gülmədi. Sevimli oğlunu böyüdü bəy-baş çatdırmaq ona nəsib olmadı. Seyid Əzim hələ kiçik ikən atası dünyadan köçdü. Anası Gülsüm xanıma sığındı. Ana babası Molla Hüseyn onları yaşadığı Dağıstanın Yaqsay kəndinə apardı. Oğlu olmayan Molla Hüseyn nəvəsini doğma oğlu kimi böyütməyə başladı.

Maarifçi, pedaqoq

Gözüaçıq, zirək, qabiliyyətli uşaq idi Seyid Əzim. O, babasının evində 10 ildən çox yaşadı. Yaqsay kəndində ruhanilik edən Molla Hüseynəndən ərəb və fars dillərini, eləcə də bir neçə Dağıstan ləhcəsini öyrəndi.

18 yaşında - 1853-cü ildə anası ilə birlikdə Şamaxıya qayıtdı. Həmin il Şamaxı mədrəsəsinə getdi. Onda əmin idi ki, atası və babası kimi ruhani olacaq. 21 yaşında - 1856-cı ildə də Seyid Əzim İraqın Nəcəf və Bağdad şəhərlərinə bu həvəslə getdi. Amma İraqda təhsil aldığı illərdə onda dünyəvi elmlərə də böyük maraq oyandı. Bir neçə il sonra Suriyanın Şam (Dəməşq) şəhərinə yollandı. Təhsilini Şamda başa vurub axund adı qazandıqdan sonra vətəninə döndü. Bir müddət sonra yenə Şamaxını tərk etdi. Seyid Əzim bu dəfə ziyarətə yollandı. Məkkə və Mədinədən keçərək Misirə - Qahirəyə getdi.

O, ali ruhani təhsil almışdı. Ancaq müəllimlik edirdi. Həmin illərdə Bakı, Gəncə, Naxçıvan, Şuşa, Nuxa (Şəki) kimi Şamaxıda da yeni tipli məktəblər yaradılırdı. Seyid Əzim Şirvani də 1869-cu ildə Şamaxıda "Məclis" adlı məktəb açdı. Bu məktəbdə şagirdlərə yalnız dini elmlər deyil, ana dili və fars dili öyrədilir, tarix, coğrafiya, hesab və başqa fənlərdən ibtidai məlumat verilir. Seyid Əzimin məktəbində Mirzə Ələkbər Sabir, Sultan Məcid Qənizadə və başqaları təhsil almışlar.

Tərcümə etdiyi əsərləri və öz şeirlərini toplayıb "Məcmueyi-asari-Hacı Seyid Əzim Şirvani" adlı dərs kitabı tərtib etdi. Dərsliyin əlyazmasını Qori seminariyasının tatar şöbəsi müdiri Aleksandr Osipoviç Çernyayevskiye göndərdi. Çernyayevski həmin dərslikdəki bir neçə hekayəni tərtib etdiyi "Vətən dili" dərsliyində verdi.

Seyid Əzim Şirvani 40 yaşında rus dilini öyrənməyə başladı. Şərq ədəbiyyatına dərinləndirən bələd olan Seyid Əzim rus dili vasitəsilə Qərb mədəniyyəti ilə tanış oldu. O, tərcüməçiliklə məşğul oldu, məşhur şairlərin bir sıra əsərlərini ilk dəfə ana dilimizə çevirdi.

Böyük maraqla öyrəndiklərini şagirdlərinə də öyrədir, onlara Azərbaycanın, Şərqin və Qərbin dünyaşöhrətli şairləri, onların əsərləri barədə geniş məlumat verirdi.

1877-ci ildən pedaqoji fəaliyyətini təyin olunduğu Şamaxı şəhər məktəbində Azərbaycan dili və şəriət müəllimi kimi davam etdirdi. Onun şagirdlərə müasir ruhlu əsərlər oxuması nə çar hakim dairələrinin, nə də ruhanilərin xoşuna gəlirdi. Odur ki, əlbir olaraq 1879-cu ildə Seyid Əzimin müəllimlikdən kənarlaşdırılmasına nail oldular. Amma mübarizə əzmini qıra bil-mədilər. O, Tiflisə gedib Qafqaz ma-

arif idarəsi rəisinə işdən haqsız çıxarıldığını sübut etdi. Seyid Əzim Şirvani özünün və bəzi maarifpərvərlərin söyləri nəticəsində vəzifəsinə qayıtdı. Və ömrünün sonunadək müəllim işlədi.

Başıbəlalı şair

*Şairəm, şeirdir mənim karım
Dürri-şeyr ilə dolmuş anbarım.*

- yazırdı Seyid Əzim Şirvani. O, bədii yaradıcılığa təxminən 1850-ci illərdə başlamışdı. Qələmə aldığı qəzəl, qəsidə, mədhiyyə, minacat, rübai, qitə, mükəmməs, müsəddəs, müstəzad, tərcibənd və tərkibənd, həcv, təmsil, mənzum hekayə və başqa əsərlərlə dövrünün məşhur şairləri sırasında yer tutdu.

Seyid Əzimin Şamaxıda yaratdığı "Beytüs-səfa" ədəbi məclisinin Azərbaycan poeziyasının inkişafında əhəmiyyətli rolu oldu.

Araşdırıcıları şairin bədii irsinin Azərbaycan və farsca iki külliyyatdan ibarət olduğunu yazırlar. Məhəbbət mövzulu qəzəllər Füzuli ədəbi məktəbinin davamçısı olan Seyid Əzimin lirikasında başlıca yer tutur. Sayca çox olmasa da, Şərq mənbələrindən tərcümələri, Sədi, Hafiz və Füzuli şeirlərinə nəzirələri var. O, həm də maraqlı nəsr əsərlərinin müəllifidir. Yüzdən çox mənzum hekayəsində xalq nağıllarından, Molla Nəsrəddin lətifələrindən istifadə edib, Azərbaycan və fars klassiklərindən tərcümə və iqtibas yolu ilə qələmə alıb. Təmsil ustası kimi də Seyid Əzim Şirvaninin Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus yeri var. O, satirik şeirlərində, mənzum hekayələrində olduğu kimi, təmsillərində də tərbiyəvi-əxlaqi fikirlərini ifadə edib.

Azərbaycanın ilk mətbuat orqanı olan "Əkinçi" qəzetinin fəaliyyətə başlaması xalqın qabaqcıl övladlarından biri kimi Seyid Əzim Şirvanini də çox sevindirirdi. O, qəzetin yaradıcısı Həsən bəy Zərdəbinin bu tarixi əməlini alqışlayır, dövrdaşlarını "Əkinçi"ni oxumağa, ona kömək etməyə səsləyirdi:

*Bəs "Əkinçi" cəlalımızdır bizim,
Nəsihi xoşməqalımızdır bizim.
Səy edək, ey guruhi-niksifat,
Etməsin ta bizim "Əkinçi" vəfat.*

"Əkinçi" qəzeti Seyid Əzimin realist şeir yaradıcılığına keçməsinə xüsusi

sus rol oynadı. "Yerdəkilərin göyə şikayət etmələri", "Dəli şeytan", "Məkkə-zənan", "Bəlx qazisi və xarrat", "Müctəhidin təhsildən qayıtması", "Müəllim haqqında tədbir", "Elmsiz alim", "Alim oğlu ilə avam ata" "Qafqaz müsəlmanlarına xitab" və başqa satiraları onu dövrünün böyük realist şairi kimi tanıtdı.

Satirik şeirlərində cəhələri, mövhumatı, nadanlılığı tənqid atəsinə tutması Seyid Əzimə düşmənlər qazandırır. Haqqında dedi-qodular dolayırdı. "Əkinçi" qəzetində dərc olunan satirik şeirləri düşmənlərinin sayını daha da artırırdı. Ancaq şairin gözünü qorxutmaq, cəsarətini qırmaq mümkün deyildi. O, çəkinmədən xalqa səfil vəziyyətə düşməsinin səbəblərini və səbəkarlarını göstərirdi.

Seyid Əzim Şirvani 53 yaşında - 1888-ci il mayın 20-də Şamaxıda vəfat etdi. Şairin qəfil ölümü ilə bağlı müxtəlif iddialar, ehtimallar irəli sürüldü. Ehmallardan biri onun sui-qəsd nəticəsində dünyasını dəyişməsidir. Şairin məscid qapısında yaradılan süni basabasda öldüyü də, möhvumətcü insanlar tərəfindən qətlə yetirildiyi də söylənilirdi.

Məktəb şagirdləri üçün hazırladığı, əlyazması şəklində materialları ondan sonra oğlu Mir Cəfər nizama saldı və 1895-ci ildə Təbrizdə daş basması ilə kitab çap etdirdi. Mollaxanalarda, məhəllə məktəblərində həmin kitabdan bir müddət dərslik kimi istifadə olundu.

Həyatı əzab-əziyyətlə keçsə də, yaradıcılığı qiymətləndirilməsə də, Seyid Əzim Şirvani əməlləri, əsərləri ilə ölümsüz olacağına özü də inanaraq yazmışdı:

*Mövti-cismani ilə sanma mənim ölməyimi,
Seyyida, ölməyəm, aləmdə səsim var mənim.*

Ondan sonra satira Azərbaycan ədəbiyyatında aparıcı istiqamətlərdən birinə çevrildi. XIX əsrdə Seyid Əzim Şirvaninin açdığı o iz itib-batmadı. Çünki onun açdığı cığıra yeni izlər düşdü.

**Zöhrə FƏRƏCOVA,
"Azərbaycan"**